

Κεφαλή

1. Igen sok papírt és nyomdafestéket elhasználtak már történészeink annak a kérdésnek a megvitatására, hogy milyen nyomai vannak a magyar (szakrális) kettős fejedelemségnek (királyságnak) a ránk maradt forrásokban. Egy 1995-ös tanulmány szerzője így összegez: „... úgy látom, hogy semmiféle közvetlen vagy közvetett adat nem támogatja a magyar szakrális kettős fejedelemség létét. A magyaroknak a honfoglalás idején valóban volt két főfejedelme, de ennél többet nem mondhatunk.” (KESZI TAMÁS: Az úgynevezett magyar szakrális kettős királyságról. Somogyi Múzeumok Közleményei 1995, 191.) Kár persze, hogy a források értékelésénél a szerző nem vesz számba egy fontos bizánci adatot, pedig ezen kérdésnek egyik sarkalatos pontjaként idézik a vitázók Georgius Monachus Continuatus egy helyét (BEKKER 853,23—854,2; ÁMTBF 59.), amely a reánk maradt kéziratokban a következőképpen hangzik:

‘Ο δὲ ἀπελθὼν καὶ συντυχῶν ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν, Ἄρπάδῃ καὶ Κουσανῆ, καὶ συνθεμένων πολεμῆσαι, λαβῶν ὀψιδας ἦλθε πρὸς τὸν βασιλέα.

(... a császár ... haragra lobbant, és elküldte a Sklerosnak nevezett Niketast hadihajókkal a Duna folyóhoz, hogy adjon ajándékokat a türköknek, és készítse őket harcra Symeon ellen.) Niketas elment, találkozott azok *fejeivel*, Árpáddal és Kusanesszal, és miután megállapodtak egymással a támadást illetőleg, és kezeseket is kapott, visszajött a császárhoz.

Az Árpád és Kuszán (Kurszán) tisztségeként a krónika szerzője által használt *κεφαλή* szót fordították már őstörténészeink fejedelem, főnök és fej szavakkal (BEKKER a *caput* szóval fordítja), és ebből azután messzemenő következtetéseket vontak le a magyarok honfoglalás előtti (állam)szervezetére vonatkozólag. Voltak, akik arra az eredményre jutottak, hogy Árpád az arab (perzsa) geográfusok által reánk hagyományozott kündü méltóságot viselte, és így logikusan Kuszán töltötte be a gyula méltóságot, voltak, akik ennek pont az ellenkezőjét olvasták ki a görög szövegből. Vita folyt arról is, hogy a textusban vajon van-e jelentősége az Árpád—Kuszán sorrendnek, vagy nincs. Csak egy valami nem képezte soha vita tárgyát: mit jelent Georgius Monachus Continuatus szövegében a *κεφαλή*?

Nézzük meg tehát, hogy a kétségtelenül a kontinuator tollából származó részben, a 842-től 948-ig terjedő kor történetének tárgyalásában (BEKKER 810,17—924,3) milyen jelentésben használja György barát folytatója a *κεφαλή* szót.

1. Fej (testrész): 820,22; 823,23; 825,6; 832,21; 833,3; 848,12; 861,14; 864,15; 876,11; 878,4.6; 906,1; 916,2. (BEKKER egyszer [825,6] a *cervix*, a többi esetben a *caput* szót használja latin fordításában.)
 2. Sereg, hajó(had) vezére, katonai parancsnoka: 818,13; 863,2; 866,13.

Más jelentést a krónika szövegéből kimutatni nem lehet. Fent idézett helyünkön a *κεφαλή* szó első jelentése nem jöhet szóba, harci cselekményekkel kapcsolatban pedig kizárólag a 2. pont alatt felsorolt jelentések szerepelnek. Lássuk ezeket a helyeket eredetiben is:

818,12—15 (ÁMTBF 55): ἀπογνόντες οὖν οἱ Μακεδόνες ἐποίησαν κεφαλὴν αὐτῶν τὸν τε Τζάντζην καὶ τὸν Κορδύλην, καὶ συμβαλόντες πόλεμον ἀπέκτειναν πολλούς, τινὰς δὲ ἐκράτησαν. (MORAVCSIK: *vezér*; BEKKER: *caput*.)

863,1—4: τοῦτο μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἐν μεγάλῃ ἀθυμίᾳ καὶ περιστάσει γέγονεν, καὶ ἀποστέλλει Ἰμέριον πρωτασηκρήτην κεφαλὴν τοῦ στόλου κατὰ τοῦ Τριπολίτου, μὴ τολμώντων κἄν ὄλως πλησιάσαι τῷ στόλῳ τῶν Ἀγαρηνῶν. (BEKKER: *ducem* [!] *ac caput*.)

866,12—14: Προεβάλετο δὲ ὁ βασιλεὺς Ἰμέριον λογοθέτην τοῦ δρόμου κεφαλὴν πάντων τῶν πλωϊμων, ἐξελεθόντος τοῦ στόλου τῶν Ἀγαρηνῶν κατὰ Ῥωμαίων. (BEKKER: *caput*)

A türkökkel kapcsolatos tudósításban tehát szintén csak ez utóbbi jelentés jöhet szóba. Árpád és Kuszán ezek szerint mindketten a magyar törzsszövetség *katonai vezetői* voltak, egyikük sem volt *szakrális uralkodó*. Ez persze logikus is: Nikétás Skléros ugyanis katonai akcióról, a bolgárok lerohanásáról tárgyalt a türköknél tett látogatása során, nem pedig dinasztikus házasságról. Mindezek fényében elgondolkodtató, hogy őstörténéseink évtizedek óta olyasmiről vitakoztak, amit a görög szöveg szerzője soha le nem írt. Egyszersmind azt is meg kell állapítani, hogy ebben a bizánci forrásban sem található a magyar (szakrális) kettős fejedelemségnek (királyságnak) immár bizonyíthatóan a leghalványabb nyoma sem.

2. A türkökkel kapcsolatban előfordul a *κεφαλή* a DAI-ban is, méghozzá egy igen fontos helyen:

40,44—50: Αἱ δὲ ὀκτῶ γενεαὶ τῶν Τούρκων αὐταὶ πρὸς τοὺς οἰκείους ἄρχοντας οὐχ ὑπέικουσιν, ἀλλ' ὁμόνοιαν ἔχουσιν εἰς τοὺς ποταμούς, εἰς οἷον μέρος προβάλλει πόλεμος, συναγωνίζεσθαι μετὰ πάσης φροντίδος τε καὶ σπουδῆς. Ἐχουσι δὲ κεφαλὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀρπαδῆ κατὰ ἀκολουθίαν καὶ δύο ἑτέρους, τὸν τε γυλᾶν καὶ τὸν καρχᾶν, οἵτινες ἔχουσι τάξιν κριτοῦ· ἔχει δὲ ἐκάστη γενεὰ ἄρχοντα.

„A türköknek ez a nyolc törzse nem hunyászkodik meg a maga fejedelmei előtt, de megegyezésük van arra nézve, hogy a folyóknál, bármely részen üt ki a háború,

teljes odaadással és buzgalommal együtt harcolnak. *Első fejük* az Árpád-nemzetségből sorban következő fejedelem, és van két másik is, a jila és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van fejedelme minden törzsnek is.” (ÁMTBF 48.)

A κεφαλή jelentése a DAI-ban:

1. Fej (testrész) (21,58; 32,112).
2. (Sereg)vezér, parancsnok (21,26;¹ 26,50; 29,125;² 51,124).
3. Főváros, főhely (30,18).
4. Az εις κεφαλήν földrajzi kifejezésben: felső rész (30,103.117).

Vezetőre vonatkozóan kizárólag a '(sereg)vezér, parancsnok' jelentés adható. A κεφαλή tehát fent idézett helyünkön is a haderő parancsnokát kell hogy jelentse. Annál is inkább, mert az előző mondat pontosan a háború esetére érvényes megállapodást ismerteti: a törzsek nem a saját archónjaiknak engedelmeskednek, hanem együtt harcolnak. A folytatás így logikusan azt mondja meg, hogy háborúban milyen a sereg parancsnoki struktúrája. És itt egy pillanatra meg kell állnunk: mondatunk ugyanis értelmetlen. Jobban kiviláglik ez akkor, ha szó szerint fordítunk: „Bírák főparancsnokukként az Árpád nemzetségből sorban következő archónt, és két másikat [t. i. archónt] ...” Hogyan lehet három ember a főparancsnok? Nyilvánvalóan sehogy. Értelme csak akkor lesz a mondatnak, ha ἐτέροους helyett ἐτέροας-t írunk, ez a párizsi kódex (P) minuszkuáját tekintve paleográfai is indokolt javítás.

És ha már a kódex írásképénél tartunk, érdemes egy pillantást vetni a κατὰ ἀκολουθίαν kifejezésre is. P-ben a kifejezés előtt és után is interpunkció van, ez pedig felveti a lehetőségét annak, hogy a szöveg esetleg romlott. Moravcsik kiadásában nem találunk interpunkciót, fordításából azonban kiderül, hogy ő ezt az Árpád nemzetségből származó fejedelem jelzőjének vette, tehát a κατὰ ἀκολουθίαν utáni interpunkciót tekintette helyénvalónak. Ha viszont a κατὰ ἀκολουθίαν előtti interpunkciót fogadjuk el helyesnek,

¹ A Marvánra alkalmazott κεφαλή értelmezéséhez érdemes tudni, hogy a szó nem jelenthet kalifát. A kalifa, arab uralkodó jelentésű szó ugyanis Konstantinosnál az ἀρχηγός (16,9; 17,3; 18,1; 19,1; 20,1.12; 21,3.36.39.42.49.52.84.114.115.120; 22,33.58.63), illetve egyszer (43, 10) a κατάρχων (Vö. MAKK FERENC hozzászólásával in: KRISTÓ GYULA, A korai magyar államról. História Könyvtár. Előadások a történettudomány műhelyeiből 8. Bp., 1996. 31—32.) Marván halálakor (750. augusztus 5.) már régen, 749 októbere óta egy másik kalifa volt hatalmon, Abu'l-Abbász, akinek a serege Egyiptomig üldözte Marván seregét és ott véres csatában legyőzte. Vö. Theophanes a. m. 6241, p. 425, 13—15: Τούτω τῷ ἔτει καταδιώκεται Μαρουὰμ ὑπὸ τῶν Μαυροφόρων καὶ καταληφθεὶς ὑπ' αὐτῶν κτείνεται, βαρυτάτου πολέμου κροτηθέντος.

² Soldanos híres mondatából (ἐγὼ πότε κεφαλή ἐγενόμην, καὶ ἀρτίως εἰμι ὑποκάτω πάντων) nem derül ki egyértelműen, hogy miféle κεφαλή volt. Azonban a DAI-ban elmesélt történet (29,88—92) megvan a De Them-ban is (Eur. 11,20—22), ahol viszont Soldanos és két társa mint az Afrikából érkezett hajóhad κεφαλή-ja szerepel, világos tehát, hogy szaracén katonai vezetőkről van szó.

akkor egy szócserevel καὶ κατὰ ἀκολουθίαν δύο ἐτέρας-t kapunk („és rangsorban két másikat [t. i. parancsnokot]”), ami így megerősíti az előbbi javítást. Rekonstruált mondatunk ezek szerint így hangzik: Ἐχουσι δὲ κεφαλὴν πρώτην τὸν ἄρχοντα ἀπὸ τῆς γενεᾶς τοῦ Ἀρπαδῆ, καὶ κατὰ ἀκολουθίαν δύο ἐτέρας, τὸν τε γυλᾶν καὶ τὸν καρχᾶν, οἵτινες ἔχουσι τάξιν κριτοῦ· ἔχει δὲ ἐκάστη γενεὰ ἄρχοντα. (Főparancsnokuk az Árpád nemzetségből származó archón, és rangsorban két másik parancsnok a gyula és a karcha, akik bírói tisztséget viselnek; de van archónja minden törzsnek is.)

Visszatérve a hadsereg parancsnoki struktúrájára, megállapíthatjuk, hogy volt egy fővezér: az Árpád nemzetségből származó archón, valamint két (al)vezér: a gyula és a karcha. Ezek hárman egyben állami funkciókat is elláttak: az Árpád nemzetségből származó archón uralkodott, a gyula és a karcha pedig bírói tisztet töltött be. Ebben a mondatban tehát párhuzamosan szerepelnek ugyanazon emberek állami és katonai funkciói. Azt azonban látni kell, hogy ez a három archón a törzsek fölött állt, hiszen minden törzsnek megvolt a saját archónja is. A De Cer-ban szereplő levélformula (691,2—4: πρὸς τοὺς ἄρχοντας τῶν Τοῦρκων) archónjai tehát nem lehetnek mások, mint a fejedelem és a két bíró.

Rövidítések:

ÁMTBF: Moravcsik Gyula, Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Budapest 1988.

BEKKER: Theophanes Continuatus, Ioannes Cameniata, Symeon Magister, Georgius Monachus, ex recogn. I. Bekkeri. Bonnae 1838.

DAI: Moravcsik Gyula, Bfborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása. Budapest 1950.

De Cer: Constantini Porphyrogeniti imperatoris de cerimoniis aulae Byzantinae libri duo, rec. I. I. Reiske. I—II. Bonnae 1829—30.

De Them: Costantino Porfirogenito. De thematibus, ed. A. Pertusi. Biblioteca Apostolica Vaticana 1952.

Theophanes: Theophanis Chronographia, rec. C. de Boor. I. Lipsiae 1883.